

به نام خدا

ارزشیابی خلاق در نظام آموزشی رویکردی نوین فراتر از آزمون های سنتی

مؤلف :

ثریا امینی

انتشارات ارسطو

(سازمان چاپ و نشر ایران - ۱۴۰۴)

نسخه الکترونیکی این اثر در سایت سازمان چاپ و نشر ایران و اپلیکیشن کتاب رسان موجود می باشد

Chaponashr.ir

سرشناسه : امینی، ثریا، ۱۳۵۵
عنوان و نام پدیدآور : ارزشیابی خلاق در نظام آموزشی رویکردی نوین فراتر از آزمون های سنتی /
مؤلف ثریا امینی
مشخصات نشر : انتشارات ارسطو (سازمان چاپ و نشر ایران)، ۱۴۰۴.
مشخصات ظاهری : ۱۱۰ ص.
شابک : ۹۷۸-۶۲۲-۱۲۹-۰۸۱-۹
وضعیت فهرست نویسی : فیپا
یادداشت : کتابنامه.
موضوع : ارزشیابی خلاق - نظام آموزشی - آزمون های سنتی
رده بندی کنگره : TP ۹۸۳
رده بندی دیویی : ۶۶۸/۵۵
شماره کتابشناسی ملی : ۸۸۳۷۶۱۹
اطلاعات رکورد کتابشناسی : فیپا

نام کتاب : ارزشیابی خلاق در نظام آموزشی رویکردی نوین فراتر از آزمون های سنتی

مؤلف : ثریا امینی

ناشر : انتشارات ارسطو (سازمان چاپ و نشر ایران)

صفحه آرای، تنظیم و طرح جلد: پروانه مهاجر

تیراژ: ۱۰۰۰ جلد

نوبت چاپ: اول - ۱۴۰۴

چاپ: زبرجد

قیمت: ۱۶۵۰۰۰ تومان

فروش نسخه الکترونیکی - کتاب رسان :

<https://chaponashr.ir/ketabresan>

شابک : ۹۷۸-۶۲۲-۱۲۹-۰۸۱-۹

تلفن مرکز پخش : ۰۹۱۲۰۲۳۹۲۵۵

www.chaponashr.ir

chaponashr.ir

iran-journals.com

فهرست

پیشگفتار.....	۵
مقدمه.....	۷
فصل اول: مبانی و ضرورت ارزشیابی خلاق.....	۱۱
مفهوم و تعریف ارزشیابی خلاق.....	۱۲
تفاوت ارزشیابی خلاق با آزمون‌های سنتی.....	۱۴
مزایا و چالش‌های ارزشیابی خلاق.....	۱۷
ضرورت تحول در روش‌های ارزشیابی آموزشی.....	۲۰
فصل دوم: روش‌ها و ابزارهای ارزشیابی خلاق.....	۲۳
ارزشیابی مبتنی بر پروژه.....	۲۵
استفاده از نمونه کارها (Portfolio).....	۲۷
روش‌های خودارزشی و هم‌ارزشی.....	۲۹
ارزشیابی شفاهی و بحث‌های کلاسی.....	۳۱
تکنولوژی و ابزارهای دیجیتال در ارزشیابی خلاق.....	۳۴
فصل سوم: طراحی و اجرای ارزشیابی خلاق.....	۳۹
اصول طراحی آزمون‌های خلاقانه.....	۴۲
تعیین معیارها و شاخص‌های ارزشیابی خلاق.....	۴۴
چگونگی اجرای ارزشیابی در محیط‌های مختلف آموزشی.....	۵۰
آموزش معلمان و آماده‌سازی دانش‌آموزان.....	۵۵

۶۰	مدیریت زمان و منابع در فرایند ارزشیابی خلاق
۶۷	فصل چهارم : تحلیل نتایج و بازخورد در ارزشیابی خلاق
۷۲	تحلیل کمی و کیفی داده‌ها در ارزشیابی خلاق
۷۵	ارائه بازخورد سازنده به دانش‌آموزان
۷۹	نقش بازخورد در رشد خلاقیت و یادگیری
۸۲	مقایسه نتایج ارزشیابی خلاق با آزمون‌های سنتی
۸۵	چالش‌ها و راهکارهای تحلیل دقیق‌تر نتایج
۸۹	فصل پنجم : آینده ارزشیابی آموزشی و خلاقیت
۹۱	روندهای نوین در ارزشیابی آموزشی
۹۴	تأثیر فناوری‌های نوین بر ارزشیابی خلاق
۹۷	سیاست‌گذاری و حمایت‌های قانونی در حوزه ارزشیابی
۹۹	نقش فرهنگ سازمانی در پذیرش روش‌های نوین
۱۰۱	چشم‌اندازها و پژوهش‌های آینده در ارزشیابی خلاق
۱۰۳	نتیجه‌گیری
۱۰۷	منابع

پیشگفتار

نظام‌های آموزشی در سراسر جهان در دهه‌های اخیر با تحولات بنیادینی در اهداف، روش‌ها و معیارهای موفقیت آموزشی مواجه شده‌اند. یکی از مهم‌ترین این تحولات، بازاندیشی در مفهوم ارزشیابی آموزشی است؛ مفهومی که سال‌ها به‌طور محدود و تقلیل‌گرایانه با آزمون‌های کتبی، نمره‌محوری و سنجش حافظه کوتاه‌مدت پیوند خورده بود. در چنین چارچوبی، ارزشیابی بیش از آنکه ابزاری برای یادگیری باشد، به ابزاری برای قضاوت و حذف تبدیل شده و در بسیاری موارد، به تضعیف انگیزش، خلاقیت و سلامت روان یادگیرندگان انجامیده است.

کتاب حاضر با عنوان «ارزشیابی خلاق در نظام آموزشی: رویکردی نوین فراتر از آزمون‌های سنتی» بر این باور استوار است که ارزشیابی، اگر به‌درستی طراحی و اجرا شود، می‌تواند یکی از قدرتمندترین تحول‌های آموزشی باشد؛ اهرمی که نه‌تنها میزان آموخته‌ها را نشان می‌دهد، بلکه مسیر یادگیری را روشن می‌سازد، خطا را به فرصت تبدیل می‌کند و یادگیرنده را به کنشگری فعال در فرآیند یادگیری بدل می‌سازد.

ارزشیابی خلاق، برخلاف رویکردهای سنتی، بر فرآیندمحوری، معناداری، بافت‌مندی و رشد همه‌جانبه یادگیرنده تأکید دارد. در این رویکرد، یادگیری نه حاصل حفظ و بازتولید اطلاعات، بلکه نتیجه تعامل فعال ذهن، تجربه، تفکر انتقادی و خودارزیابی تلقی می‌شود. از این منظر، ارزشیابی خلاق همسو با رویکردهای نوین یادگیری نظیر سازه‌گرایی، یادگیری معنادار، نظریه خودتعیین‌گری، و ارزشیابی تکوینی عمل کرده و تلاش می‌کند میان آموزش، یادگیری و ارزشیابی پیوندی پویا و انسانی برقرار سازد.

این کتاب در پی آن است که ضمن نقد علمی و منصفانه آزمون‌های سنتی، چشم‌اندازی عملی و قابل اجرا از شیوه‌های نوین ارزشیابی ارائه دهد؛ شیوه‌هایی که معلمان، مربیان، برنامه‌ریزان درسی و سیاست‌گذاران آموزشی بتوانند آن‌ها را در سطوح مختلف آموزشی به کار گیرند. تأکید اصلی اثر بر آن است که ارزشیابی خلاق، نه یک ابزار لوکس یا صرفاً نظری، بلکه ضرورتی اجتناب‌ناپذیر برای پاسخ‌گویی به نیازهای یادگیرندگان قرن بیست‌ویکم است.

امید است این اثر بتواند گامی هرچند کوچک در مسیر تغییر نگاه به ارزشیابی، توانمندسازی معلمان، ارتقای کیفیت یادگیری و حرکت به‌سوی نظام آموزشی انسان‌محور، انگیزشی و معنادار بردارد؛ نظامی که در آن ارزشیابی، نه پایان یادگیری، بلکه آغاز فهم عمیق‌تر و رشد پایدار تلقی شود.

مقدمه

ارزشیابی آموزشی، به عنوان یکی از ارکان بنیادین نظام تعلیم و تربیت، همواره نقشی تعیین کننده در جهت دهی به اهداف، روش ها و پیامدهای یادگیری ایفا کرده است. با این حال، تجربه تاریخی نظام های آموزشی نشان می دهد که ارزشیابی در عمل، بیش از آنکه ابزاری برای بهبود یادگیری و رشد شناختی-عاطفی یادگیرندگان باشد، عمدتاً به سازوکاری برای اندازه گیری کمی، رتبه بندی و کنترل آموزشی فروکاسته شده است. غلبه آزمون های استاندارد، نمره محوری و تأکید افراطی بر بازتولید اطلاعات، نه تنها موجب تقلیل مفهوم یادگیری شده، بلکه فاصله ای معنادار میان اهداف برنامه های درسی و واقعیت های کلاس درس ایجاد کرده است.

در دهه های اخیر، تحولات نظری در حوزه روان شناسی یادگیری، علوم شناختی و برنامه ریزی درسی، ضرورت بازنگری اساسی در مفهوم و کارکرد ارزشیابی را بیش از پیش آشکار ساخته اند. رویکردهایی نظیر سازه گرایی، یادگیری معنادار، نظریه خودتعیین گری (SDT)، ارزشیابی تکوینی و ارزشیابی اصیل بر این نکته تأکید دارند که یادگیری فرایندی پویا، فردی، بافت مند و مبتنی بر تعامل فعال یادگیرنده با محیط آموزشی است. در چنین چارچوبی، ارزشیابی نمی تواند رویدادی پایانی و جدا از فرایند آموزش تلقی شود، بلکه باید به عنوان بخشی جدایی ناپذیر از تجربه یادگیری، در خدمت رشد، خودتنظیمی و توانمندسازی یادگیرنده قرار گیرد.

کتاب حاضر با تمرکز بر مفهوم ارزشیابی خلاق، تلاشی نظام مند برای عبور از منطق سنتی «سنجش یادگیری» به سوی منطق نوین «سنجش برای یادگیری» به شمار می آید. ارزشیابی خلاق، در این اثر، نه صرفاً مجموعه ای از ابزارها یا تکنیک های جایگزین آزمون های رایج، بلکه نگرشی فلسفی و تربیتی تلقی می شود که بر شناسایی تفاوت های فردی، تقویت انگیزش درونی، پرورش تفکر انتقادی، و ارتقای یادگیری عمیق تأکید دارد. این رویکرد، با فراهم سازی فرصت های بازخورد معنادار، خودارزیابی و مشارکت فعال یادگیرندگان، نقش ارزشیابی را از ابزار قضاوت به ابزار یادگیری ارتقا می دهد.

از منظر این کتاب، استمرار تکیه بر آزمون های سنتی در دنیای پیچیده و متغیر امروز، نه تنها ناکارآمد، بلکه مانعی جدی در مسیر تحقق اهداف تربیت انسان های خلاق، خودمختار و مسئله محور است. نظام های آموزشی معاصر نیازمند الگوهایی از ارزشیابی هستند که بتوانند شایستگی های چندبعدی یادگیرندگان - شامل دانش، مهارت، نگرش و توانمندی های فراشناختی

- را در بسترهای واقعی و معنادار آشکار سازند. ارزشیابی خلاق، پاسخی علمی و کاربردی به این نیاز اساسی است.

این کتاب با رویکردی تحلیلی-کاربردی، می‌کوشد ضمن نقد مبانی نظری و پیامدهای تربیتی ارزشیابی سنتی، چارچوبی منسجم برای طراحی و اجرای ارزشیابی خلاق در سطوح مختلف آموزشی ارائه دهد. مخاطبان اصلی این اثر، معلمان، مدرسان دانشگاه، دانشجویان علوم تربیتی، برنامه‌ریزان درسی و سیاست‌گذاران آموزشی هستند که در پی ارتقای کیفیت یادگیری و انسانی‌تر ساختن فرایند آموزش می‌باشند.

ارزشیابی یکی از مهم‌ترین و اساسی‌ترین فرایندها در نظام‌های آموزشی است که هدف اصلی آن سنجش میزان یادگیری، توانمندی‌ها و مهارت‌های دانش‌آموزان و دانشجویان می‌باشد. در طول تاریخ آموزش، آزمون‌های سنتی و خشک به عنوان رایج‌ترین روش‌های ارزشیابی مورد استفاده قرار گرفته‌اند؛ آزمون‌هایی که معمولاً بر پاسخ‌های کوتاه، چندگزینه‌ای یا تشریحی با چارچوب‌های از پیش تعیین شده و محدود تأکید دارند. این نوع آزمون‌ها اگرچه در برخی زمینه‌ها کاربرد داشته‌اند و توانسته‌اند شاخص‌هایی از عملکرد یادگیرندگان ارائه کنند، اما در برابر نیازهای جدید آموزشی و مهارتی، ضعف‌های اساسی خود را نشان داده‌اند. به ویژه در دنیای امروز که خلاقیت، نوآوری و تفکر انتقادی از مهم‌ترین مؤلفه‌های موفقیت در زندگی و کار محسوب می‌شود، آزمون‌های خشک و سنتی قادر به سنجش دقیق و جامع این توانمندی‌ها نیستند.

ارزشیابی خلاق به عنوان رویکردی نوین در عرصه آموزش مطرح شده است که هدف آن فراتر رفتن از محدودیت‌های آزمون‌های مرسوم و تأکید بر سنجش توانایی‌های خلاقانه، حل مسئله، تفکر انتقادی و مهارت‌های عملی و کاربردی است. این نوع ارزشیابی تلاش دارد تا فرآیند یادگیری را به صورت همه‌جانبه مورد بررسی قرار داده و یادگیرندگان را در موقعیت‌هایی قرار دهد که بتوانند با استفاده از دانش و مهارت‌های خود، راه‌حل‌های نوآورانه ارائه دهند و توانایی‌های فردی و گروهی خود را به نمایش بگذارند. در این چارچوب، ارزشیابی دیگر صرفاً یک فرآیند سنجش نیست، بلکه به عنوان یک فرصت آموزشی برای رشد و توسعه قابلیت‌های خلاقانه و تفکر سازنده محسوب می‌شود.

یکی از مهم‌ترین دلایل نیاز به جایگزینی آزمون‌های خشک با روش‌های ارزشیابی خلاق، تغییرات بنیادین در ساختارهای اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی جوامع امروزی است. دنیای مدرن، نیازمند نیروی کار و شهروندانی است که بتوانند با استفاده از خلاقیت و نوآوری، مسائل پیچیده را حل کنند، ایده‌های جدید تولید نمایند و در محیط‌های متغیر و پرچالش، عملکرد مؤثری داشته باشند. در چنین شرایطی، سیستم‌های آموزشی که تنها به حفظیات و پاسخ‌های تکراری تکیه

می‌کنند، نمی‌توانند به درستی این نیازها را پاسخ دهند و در نتیجه، آموزش و پرورش با چالش‌های جدی در جهت تحقق اهداف خود مواجه می‌شود.

ارزشیابی خلاق به عنوان راهکاری جامع، به جای تمرکز صرف بر نتایج نهایی و پاسخ‌های صحیح، فرآیند تفکر، خلاقیت و نحوه حل مسئله را مورد توجه قرار می‌دهد و سعی می‌کند از طریق ابزارهای مختلفی مانند پروژه‌های عملی، نمونه‌کارها، خودارزشی و هم‌ارزشی، مصاحبه‌ها و پرسش‌های باز، توانایی‌های واقعی یادگیرندگان را بهتر شناسایی کند. این روش‌ها به دانش‌آموزان و دانشجویان فرصت می‌دهد تا دانش خود را در قالب فعالیت‌های عملی و ملموس به کار گیرند و مهارت‌های پیچیده‌تر مانند تحلیل، ترکیب، ارزیابی و خلق ایده‌های نو را به نمایش بگذارند.

علاوه بر این، ارزشیابی خلاق موجب افزایش انگیزه و مشارکت فعال دانش‌آموزان در فرایند یادگیری می‌شود. هنگامی که یادگیرندگان حس کنند تنها با پاسخ دادن به سوالات استاندارد و تکراری سنجیده نمی‌شوند، بلکه می‌توانند با استفاده از توانایی‌های خلاقانه و شخصی خود، ارزش‌گذاری شوند، این امر موجب افزایش رضایت و اعتماد به نفس آنان شده و فرایند یادگیری را عمیق‌تر و پایدارتر می‌سازد. در واقع، ارزشیابی خلاق زمینه‌ساز یادگیری مادام‌العمر و پرورش نسلی است که بتواند با تفکر نوآورانه، چالش‌های فردی و اجتماعی را به فرصت تبدیل نماید. رادفر، م. (۱۳۹۶).

با توجه به موارد فوق، ضرورت بازنگری در نظام‌های ارزشیابی و حرکت به سمت روش‌های خلاقانه و نوین بیش از پیش احساس می‌شود. اما این حرکت با چالش‌هایی نیز همراه است؛ چالش‌هایی از جمله مقاوت‌های سنتی در برابر تغییر، نیاز به آموزش و توانمندسازی معلمان و مربیان، تأمین منابع لازم و طراحی شاخص‌های دقیق و معتبر برای سنجش مهارت‌های خلاقانه. بنابراین، توسعه و گسترش ارزشیابی خلاق نیازمند همکاری همه‌جانبه سیاست‌گذاران، مدیران آموزشی، پژوهشگران و معلمان است تا بتوانند ساختارهای آموزشی را به گونه‌ای بازسازی کنند که خلاقیت و نوآوری در همه سطوح آموزشی به رسمیت شناخته شود و به عنوان محور اصلی سنجش و رشد دانش‌آموزان قرار گیرد.

ارزشیابی خلاق نه تنها جایگزینی برای آزمون‌های خشک است، بلکه گامی مهم در جهت تحول بنیادین در نظام‌های آموزشی به شمار می‌رود. این رویکرد با ارائه چارچوبی جامع و متنوع، امکان شناخت دقیق‌تر و عمیق‌تر توانمندی‌های یادگیرندگان را فراهم می‌آورد و بستری مناسب برای رشد استعدادهای فردی و جمعی در جامعه ایجاد می‌کند. بنابراین، بررسی اصول، روش‌ها و ابزارهای ارزشیابی خلاق، تحلیل مزایا و چالش‌های آن و طراحی سازوکارهای مناسب برای اجرای مؤثر آن، از موضوعات حیاتی و ضروری در عرصه آموزش و پرورش امروزی محسوب می‌شود.

فصل اول: مبانی و ضرورت ارزشیابی خلاق

ارزشیابی در نظام‌های آموزشی همواره یکی از ارکان اساسی به شمار می‌رود که هدف آن سنجش میزان یادگیری، پیشرفت و توانمندی‌های یادگیرندگان است. این فرآیند نقش مهمی در هدایت آموزش، اصلاح روش‌ها و تعیین مسیرهای بهبود یادگیری ایفا می‌کند. با این وجود، مدل‌های سنتی ارزشیابی که بیشتر بر آزمون‌های کتبی، چندگزینه‌ای و پاسخ‌های تشریحی محدود تأکید دارند، به تدریج با نقدها و محدودیت‌هایی مواجه شده‌اند که منجر به ظهور رویکردهای نوین، به ویژه ارزشیابی خلاق، شده است. مبانی این تحول را می‌توان در تغییر رویکردهای تعلیم و تربیت، رشد نظریه‌های یادگیری، و نیازهای جامعه نوین جست‌وجو کرد.

یکی از مهم‌ترین مبانی نظری ارزشیابی خلاق، نظریه‌های یادگیری فعال و ساخت‌گرا است که یادگیری را فرایندی پویا، تعاملی و مبتنی بر تجربه می‌دانند. بر اساس این دیدگاه‌ها، یادگیرنده نه صرفاً گیرنده اطلاعات، بلکه سازنده فعال دانش و مهارت‌ها است. از این رو، ارزشیابی نیز باید بازتاب‌دهنده این پویایی باشد و به جای تمرکز صرف بر نتایج نهایی و حافظه، فرآیندهای تفکر، خلاقیت و توانمندی‌های حل مسئله را مورد توجه قرار دهد. ارزشیابی خلاق بر این مبنا طراحی شده است که امکان سنجش مهارت‌های پیچیده‌تر و چندبعدی را فراهم آورد و یادگیرندگان را در موقعیت‌هایی قرار دهد که بتوانند دانش خود را در قالب فعالیت‌های نوآورانه و کاربردی به کار گیرند.

ضرورت ارزشیابی خلاق از تغییرات عمیق در نیازهای جامعه و بازار کار ناشی می‌شود. جوامع امروز به نیروی انسانی خلاق، نوآور و توانمند نیازمندند که بتواند با چالش‌های پیچیده و متنوع مواجه شده و راهکارهای کارآمد ارائه دهد. در این راستا، آموزش و پرورش نقش حیاتی در پرورش چنین افرادی دارد و بدون وجود سازوکارهای ارزشیابی مناسب، تحقق این هدف دشوار خواهد بود. آزمون‌های سنتی غالباً توانایی سنجش چنین مهارت‌هایی را ندارند و بیشتر بر حفظیات و دانش نظری محدود متمرکز هستند که به تدریج از اهمیت خود در دنیای واقعی کاسته شده است.

ارزشیابی خلاق با تأکید بر جنبه‌های عملی، کاربردی و ذهنی یادگیری، به دانش‌آموزان فرصت می‌دهد تا توانمندی‌های خود را در قالب فعالیت‌های متنوع، پروژه‌های عملی، بحث و بررسی، و

خلق آثار نمایان کنند. این نوع ارزشیابی نه تنها سطح دانش را می‌سنجد بلکه فرآیندهای شناختی بالاتر مانند تحلیل، ترکیب، ارزیابی و خلق را مورد ارزیابی قرار می‌دهد. این رویکرد، یادگیری را عمیق‌تر و پایدارتر کرده و باعث می‌شود یادگیرندگان بتوانند دانش خود را به موقعیت‌های واقعی زندگی منتقل کنند.

یکی از مبانی مهم دیگر ارزشیابی خلاق، اهمیت توجه به تفاوت‌های فردی و سبک‌های یادگیری متنوع است. آزمون‌های خشک و استاندارد غالباً این تفاوت‌ها را نادیده می‌گیرند و در نتیجه ممکن است نتایجی کلیشه‌ای و غیرواقعی ارائه دهند. در مقابل، ارزشیابی خلاق با بهره‌گیری از ابزارهای گوناگون و انعطاف‌پذیر، امکان شناخت بهتر استعدادها، علایق و توانمندی‌های هر فرد را فراهم می‌آورد و فضای مناسبی برای شکوفایی فردی ایجاد می‌کند.

نقش معلمان و مربیان در فرایند ارزشیابی خلاق نیز از اهمیت بالایی برخوردار است. آن‌ها باید به عنوان راهنما و تسهیل‌گر عمل کنند و محیطی را فراهم آورند که یادگیرندگان احساس آزادی، انگیزه و حمایت لازم برای ابراز خلاقیت و نوآوری را داشته باشند. این امر مستلزم تغییر نگرش از یک ارزیابی صرفاً نمره‌دهنده به یک فرایند آموزشی و توسعه‌ای است که به رشد همه‌جانبه دانش‌آموزان کمک می‌کند. معلمان باید توانمندی‌های خود را در زمینه طراحی، اجرا و تحلیل ارزشیابی‌های خلاقانه ارتقا دهند تا بتوانند به نحو مؤثری از این رویکرد بهره‌مند شوند.

از سوی دیگر، توسعه شاخص‌ها و معیارهای معتبر و قابل اعتماد برای سنجش مهارت‌های خلاقانه، از چالش‌های اساسی این حوزه است. ارزشیابی خلاق نیازمند ابزارهایی است که بتواند فرایندهای ذهنی پیچیده را به گونه‌ای کمی و کیفی اندازه‌گیری کند که نتایج آن برای معلمان، والدین و خود یادگیرندگان قابل فهم و قابل استفاده باشد. این شاخص‌ها باید منعکس‌کننده ابعاد مختلف خلاقیت شامل نوآوری، تفکر انتقادی، انعطاف‌پذیری ذهنی، توانایی حل مسئله و مهارت‌های ارتباطی باشد.

مفهوم و تعریف ارزشیابی خلاق

ارزشیابی یکی از بخش‌های حیاتی فرایند آموزش و پرورش است که هدف اصلی آن سنجش میزان یادگیری و مهارت‌های یادگیرندگان می‌باشد. با گذشت زمان و تغییرات بنیادین در رویکردهای آموزشی، مفهوم ارزشیابی نیز دستخوش تحولات گسترده‌ای شده است. در این میان، ارزشیابی خلاق به عنوان یکی از رویکردهای نوین و کاربردی در حوزه آموزش مطرح شده که رویکردی نوین به فرآیند سنجش و ارزیابی مهارت‌ها، دانش و توانمندی‌های یادگیرندگان ارائه

می‌دهد. برای درک بهتر مفهوم ارزشیابی خلاق، لازم است ابتدا به تعاریف سنتی ارزشیابی پرداخته و سپس با مرور نقدها و محدودیت‌های آن، جایگاه ارزشیابی خلاق را روشن کنیم.

ارزشیابی سنتی معمولاً بر اساس آزمون‌های کتبی، چندگزینه‌ای و پاسخ‌های تشریحی محدود انجام می‌شود و هدف آن اندازه‌گیری دانش نظری و به یادسپاری اطلاعات است. این نوع ارزشیابی بر اساس معیارهای از پیش تعیین شده و پاسخ‌های دقیق و صحیح انجام می‌گیرد و تمرکز اصلی آن بر نتایج نهایی یادگیری است. با این حال، این رویکرد نتوانسته پاسخگوی نیازهای آموزشی در جهان امروز باشد، زیرا توانایی سنجش مهارت‌های پیچیده‌تر مانند تفکر انتقادی، خلاقیت، حل مسئله و مهارت‌های عملی را ندارد.

ارزشیابی خلاق به عنوان پاسخی به این نیازها، مفهومی فراتر از سنجش صرف دانش نظری است و بر سنجش توانایی‌های یادگیرندگان در به‌کارگیری دانش و مهارت‌ها در موقعیت‌های واقعی و نوآورانه تأکید دارد. این نوع ارزشیابی به دنبال شناسایی و تشویق مهارت‌های نوآوری، خلاقیت، تفکر انتقادی و توانایی حل مسئله در شرایط گوناگون است و فرآیند یادگیری را به صورت جامع و چندبعدی مورد بررسی قرار می‌دهد. بنابراین، ارزشیابی خلاق را می‌توان فرآیندی تعریف کرد که در آن یادگیری به گونه‌ای سنجیده می‌شود که فرصت بروز توانایی‌های نوآورانه و خلاقانه یادگیرندگان فراهم آید و نتایج حاصل از آن بازتاب‌دهنده کیفیت و عمق یادگیری باشد.

در واقع، ارزشیابی خلاق به جای تمرکز صرف بر پاسخ‌های درست و نادرست، به تحلیل فرایندهای ذهنی، شیوه‌های تفکر، توانایی حل مسائل به شیوه‌های نوآورانه و خلق آثار و ایده‌های جدید می‌پردازد. این نوع ارزشیابی در تلاش است تا علاوه بر سنجش یادگیری، فرایند یادگیری را نیز ارتقا دهد و به عنوان ابزاری آموزشی نیز عمل کند. به همین دلیل، ارزشیابی خلاق به عنوان بخشی جدایی‌ناپذیر از یادگیری معنادار و فعال مطرح است که یادگیرندگان را به مشارکت فعال در فرایند یادگیری ترغیب می‌کند.

تعریف ارزشیابی خلاق از دیدگاه‌های مختلف علمی و نظری متنوع است، اما در مجموع می‌توان گفت که این نوع ارزشیابی تأکید دارد بر سنجش مهارت‌هایی که در نظام‌های آموزشی سنتی به سختی قابل اندازه‌گیری هستند، از جمله تفکر انتقادی، توانایی تجزیه و تحلیل مسائل، قدرت تطبیق با موقعیت‌های جدید، انعطاف‌پذیری ذهنی، نوآوری و خلق دانش و ایده‌های نو. بنابراین، ارزشیابی خلاق، یک رویکرد جامع و چندبعدی است که به دنبال اندازه‌گیری ابعاد مختلف یادگیری، به ویژه آن‌هایی است که موجب رشد خلاقیت و نوآوری در یادگیرندگان می‌شود. (ذاکری، ک. (۱۳۹۷).

از مهم‌ترین ویژگی‌های ارزشیابی خلاق این است که در آن یادگیرندگان به جای انفعال در مقابل سوالات از پیش تعیین شده، به صورت فعال در فرایند ارزیابی شرکت می‌کنند و امکان ابراز توانمندی‌های فردی، گروهی و عملی خود را دارند. این نوع ارزشیابی، شرایطی فراهم می‌کند که یادگیرندگان با به‌کارگیری دانش و مهارت‌های خود، پروژه‌ها، آثار و محصولات نوآورانه تولید کنند و در قالب فعالیت‌های عملی و واقعی مورد ارزیابی قرار گیرند. در نتیجه، ارزشیابی خلاق فرایندی پویا، مشارکتی و فراتر از صرفاً نمره‌دهی است که به توسعه مهارت‌های فردی و اجتماعی یادگیرندگان کمک می‌کند. بختیاری، م. (۱۳۹۹).

یکی دیگر از وجوه تمایز ارزشیابی خلاق نسبت به روش‌های سنتی، انعطاف‌پذیری و تنوع ابزارها و روش‌های مورد استفاده است. این ارزشیابی می‌تواند شامل نمونه‌کارها، پروژه‌های عملی، مصاحبه‌های عمیق، خودارزشی و هم‌ارزشی، بحث‌های گروهی، ارائه شفاهی، پرسش‌های باز و حتی استفاده از فناوری‌های نوین آموزشی باشد. تنوع ابزارها باعث می‌شود که سنجش به شکل چندبعدی و دقیق‌تری انجام شود و تمامی ابعاد یادگیری و توانمندی‌های خلاقانه مورد توجه قرار گیرد.

ارزشیابی خلاق در راستای ترویج و تقویت تفکر انتقادی و خلاقیت، یادگیرندگان را به چالش می‌کشد تا فراتر از حفظیات و پاسخ‌های ساده، به تحلیل، ارزیابی و خلق دانش بپردازند. این امر موجب می‌شود که یادگیرندگان توانمندی‌های لازم برای مواجهه با مسائل پیچیده و متنوع دنیای واقعی را کسب کنند و مهارت‌های لازم برای زندگی و کار در جوامع مدرن را توسعه دهند.

تفاوت ارزشیابی خلاق با آزمون‌های سنتی

ارزشیابی در نظام‌های آموزشی نقش محوری دارد و هدف اصلی آن سنجش میزان یادگیری، توانمندی‌ها و مهارت‌های دانش‌آموزان است. با این حال، روش‌های ارزشیابی متنوعی وجود دارد که دو دسته کلی آن را می‌توان آزمون‌های سنتی و ارزشیابی خلاق نامید. این دو روش از لحاظ ماهیت، هدف، فرآیند و نتایج با یکدیگر تفاوت‌های بنیادینی دارند که شناخت این تفاوت‌ها به درک بهتر نقش و کاربرد هر یک کمک شایانی می‌کند. آزمون‌های سنتی که قرن‌ها در نظام‌های آموزشی مورد استفاده قرار گرفته‌اند، بیشتر بر سنجش یادگیری محتوایی، حفظیات و دانش نظری تأکید دارند و معمولاً در قالب سوالات چندگزینه‌ای، تشریحی یا درست و غلط ارائه می‌شوند. در مقابل، ارزشیابی خلاق به دنبال سنجش توانمندی‌های پیچیده‌تر یادگیرندگان است و فراتر از پاسخ‌های از پیش تعیین شده حرکت می‌کند تا فرآیندهای خلاقانه، تفکر انتقادی و مهارت‌های کاربردی را مورد بررسی قرار دهد.

یکی از تفاوت‌های اصلی میان ارزشیابی خلاق و آزمون‌های سنتی در هدف و فلسفه آن‌ها نهفته است. آزمون‌های سنتی غالباً برای رتبه‌بندی، تعیین نمره و گزینش یادگیرندگان طراحی شده‌اند و تمرکز اصلی آن‌ها بر اندازه‌گیری میزان یادگیری نظری و حافظه است. این روش‌ها به صورت ساختارمند و محدود، سوالاتی مشخص با پاسخ‌های دقیق و از پیش تعیین شده را مطرح می‌کنند تا بتوانند نتایج را به سادگی مقایسه و تحلیل کنند. در حالی که ارزشیابی خلاق هدفش ارزیابی توانایی‌های ذهنی بالاتر و مهارت‌های کاربردی است که نمی‌توان آن‌ها را به سادگی با پاسخ‌های کوتاه و مشخص سنجید. در این رویکرد، فرآیند یادگیری و توانایی حل مسئله در شرایط واقعی و نوآورانه اهمیت دارد و نتیجه نهایی به تنهایی معیار اصلی نیست. جلالی، س.، و سعیدی، م. (۱۳۹۶).

از لحاظ نوع سوالات و فعالیت‌های مورد استفاده، آزمون‌های سنتی معمولاً محدود به سوالات بسته یا تشریحی با جواب‌های مشخص و از پیش تعیین شده هستند. این سوالات بر حفظیات، بازخوانی اطلاعات و در برخی موارد تحلیل ساده تأکید دارند و فضای کمی برای ابراز خلاقیت یا تفکر عمیق فراهم می‌آورند. در مقابل، ارزشیابی خلاق از سوالات باز، فعالیت‌های پروژه‌ای، نمونه‌کارها، خودارزشی، هم‌ارزشی و بحث‌های گروهی بهره می‌برد که یادگیرندگان را به تفکر مستقل، نوآوری و ایجاد راه‌حل‌های جدید ترغیب می‌کند. این تفاوت باعث می‌شود که ارزشیابی خلاق، علاوه بر سنجش دانش، توانایی‌های عملی و ذهنی یادگیرندگان را نیز مورد توجه قرار دهد.

یکی دیگر از تفاوت‌های مهم در روند و فرایند اجرای این دو نوع ارزشیابی مشاهده می‌شود. آزمون‌های سنتی معمولاً در زمان‌های مشخص و با شرایط استاندارد و محدود انجام می‌شوند و تمرکز آن‌ها بر پاسخ‌دهی سریع و صحیح است. یادگیرندگان باید در مدت زمان معینی سوالات را پاسخ دهند و نتایج به صورت عددی یا نمره‌ای اعلام می‌گردد. در مقابل، ارزشیابی خلاق ممکن است فرآیندی طولانی‌تر و مستمر باشد که در طول دوره آموزشی به صورت مکرر انجام می‌شود. این ارزشیابی می‌تواند شامل ارائه پروژه‌ها، کارهای عملی، نمایش توانایی‌ها در موقعیت‌های مختلف و حتی ارزیابی‌های شفاهی باشد که یادگیرندگان در آن فرصت دارند مهارت‌ها و دانش خود را به شکل عمیق‌تر و جامع‌تری نشان دهند.

از نظر نقش معلم یا مربی نیز تفاوت‌های چشمگیری بین این دو رویکرد وجود دارد. در آزمون‌های سنتی، نقش معلم بیشتر محدود به طراحی سوالات، اجرا و نمره‌دهی است و دانش‌آموزان معمولاً نقشی انفعالی در فرایند ارزشیابی دارند. در حالی که در ارزشیابی خلاق، معلم نقش فعال‌تری دارد و به عنوان راهنما، تسهیل‌گر و بازخورددهنده عمل می‌کند. معلم باید شرایطی فراهم آورد